

- праць. – Вип. 2. – Чернівці: Сіверянська думка, 2002. – С. 19–27.
2. Лаєвський С.Л. Музей українських старожитностей В.В. Тарновського у часі і просторі / С.Л. Лаєвський, Л.П. Линюк. – Скарбниці української культури: збірник наукових праць. – Вип. 3. – Чернівці: Сіверянська думка, 2002. – С. 5–8.
3. Линюк Л.П. Імені Василя Тарновського / Л.П. Линюк // Скарбниці української культури: Збірник наукових праць. – Вип. 17. – Чернівці, 2016. – С. 126–136.
4. Сарбей В.Г. Друковані джерела і розвідки до біографії В.В. Тарновського / В.Г. Сарбей // Скарбниці української культури: Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. – Чернівці: Сіверянська думка, 1996. – С. 14–15.
5. Федорова Л.Д. Приватні зібрання української старовини Василя та Миколи Тарновських у контексті історії музейної справи в Києві / Л.Д. Федорова // Український історичний журнал. – 2015. – № 6. – С. 69–88.
6. Письма Кулиша к Тарновскому // Киевская старина. – 1898. – Вып. 4. – С. 107–131.
7. Кирилук Є. Листи П. Кулиша до В. Тарновського / Євген Кирилук // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття. – Книга шоста. – Харків: Державне вид-во України, 1930. – С. 145–152.
8. Листи Марка Вовчка: у 2 т. – К.: Наукова думка. – Т. 1. – 1984. – 399 с.
9. Тарновський М.В. Василь Васильович Тарновський (молодший). 1837–1899 / М.В. Тарновський // Хроніка – 2000. – 1997. – Вип. 19–20. – С. 140–188.
10. Чернігівський історичний музей (далі – ЧІМ), інв. № Ал – 17. 11. ЧІМ, інв. № Ал. – 77, арк. 40–41.
12. А. Л. [Александр Лазаревский]. Памяти Н.М. Белозерского / А.Л. // КС. – 1897. – Т. 61. – № 1. – С. 146–150.
13. Письмо Г.П. Галагана о Малороссийском будынке в селе Лебединец, Прилукского уезда // КС. – 1904. – Т. 86. – № 7–8. – Документы, известия и заметки. – С. 1–7.
14. Інститут рукопису НБУВ ім. В.І. Вернадського, ф. І, спр. 29229, арк. 3.
15. Каталог українських древностей колекції В.В. Тарновського (С приложением 16-ти таблиц фототипних снимков). – К.: Типографія К.Н. Милевського, 1898. – 86 с.
16. Письма П.А. Кулиша к В.В. Тарновскому-сыну. 1857–1897 // Киевская старина. – 1899. – Т. 64, январь. – С. 81–100.
17. Каталог музея украинских древностей В.В. Тарновского. Том II. – Сост. Б.Д. Гринченко. – Чернигов: Типогр. Черниг. губ. земства, 1900. – [Приложение к № 7 Земского сборника Черниговской губ.]. – 367 с.

Товстоляк Н.Н. Музей українських древностей В. Тарновського в кінці 50-х – в началі 70-х рр. XIX в.

Статья посвящена формированию коллекций музея украинских древностей В. Тарновского в конце 50-х – начале 70-х гг. XIX в. Проанализировано первый период истории музея, его основные коллекции – казацких древностей и артефактов, шевченковскую, галерею портретов исторических деятелей, роль П. Кулиша в их комплектовании.

Ключевые слова: В. Тарновский-младший, музей украинских древностей, П. Кулиш, усадьба Качановка.

Tovstoliak N. M. V. Tarnovskyi' Museum of Ukrainian Antiques at the end of the 50th – the beginning of the 70th years of XIX century

The article is about forming the collections V. Tarnovskyi's Museum of Ukrainian Antiques at the end of the 50th – the beginning of the 70th years of XIX century. The first period of its history, is analyzed the main collections – Cossacks antiques and artifacts, Shevchenko collection, the portrait gallery of historical figures, P.Kulish role in its completing.

Key words: V. Tarnovskyi the younger, Museum of Ukrainian Antiques, P. Kulish, Kachanivka Estate.

14.03.2017 p.

J

УДК [069.070](477-25) «1931/1941»

А.С. Яненко

КИЇВСЬКЕ МУЗЕЙНИЦТВО НА ШПАЛЬТАХ РАДЯНСЬКИХ ГАЗЕТ 1930-х – ПОЧАТКУ 1940-х рр.

У статті висвітлений радянський газетний дискурс кївського музейництва 1930-х – початку 1940-х рр., окреслені основні змістовні рубрики та інформативний потенціал повідомлень у пресі для вивчення історії музеїв УСРР/УРСР на прикладі музейної мережі Києва, наведені приклади використання більшовицької преси як дієвого механізму ідеологічного конструювання потрібної й зручної для тоталітарної влади «суспільної думки» щодо музейних інституцій та їх співробітників.

Ключові слова: музейництво, Київ, антирелігійний музей, історичний музей, преса, 1930-ті рр.

Десятиліття, що передувало німецько-радянській війні, було черговим етапом випробувань для українського суспільства, зокрема інтелектуального співтовариства. На початку 1930-х рр. принципи «великого перелому», проголошеного 1929 р., почали агресивно впроваджуватися в сфері науки й культури національних республік, втілюючись у згортанні політики коренізації, політизації усіх форм і виявів інтелектуального життя, викритті ворогів народу й партії, тотальних чистках, репресіях проти інакомислення. Українське музейництво – інституціональна та персоніфікована мережі, що забезпечували реалізацію й спадкоємність традицій дослідження, збереження й популяризації культурної спадщини, – протягом 1930-х – на початку 1940-х рр. зазнало значних деформацій: в умовах тоталітаризму музейні заклади штучно перетворювалися на зброю соціалістичної боротьби, «старі» кадри фізично винищувалися, дослідницькі традиції, що не заздужували класового ворога, були затавровані «буржуазним/махровим націоналізмом», «нацдемівщиною», «попівщиною», «фашизмом» тощо. Для переходу музеїв на «нові марксистсько-ленінські рейки» більшовицька влада задіяла всі можливі механізми та інструменти, зокрема, «могутнє знаряддя зв'язку партії з народом» – більшовицьку пресу. Газетний дискурс, покликаний виконувати низку функцій (пізнавальну, інформативну, регулятивну), в умовах радянської дійсності перетворився на провідника «непримиренної боротьби з ворогами народу за здійснення генеральної лінії партії». «Найсильніша, найгостріша зброя» мала згуртовувати трудящих на виконання завдань партії й уряду, мобілізувати на боротьбу за виконання планів сталінської п'ятирічки, закликати бути напоготові дати відсіч класовим ворогам. Продукенти газетного дискурсу – кореспонденти й дописувачі – виконували функцію формування думки суспільства, водночас створюючи оману демократичності преси, адже через тісний зв'язок трудящих зі «своею» пресою вони мали «широкі можливості висвітлювати на сторінках більшовицьких газет свою роботу, соціалістичні методи праці, нові рекорди сталінських вихованців, критикувати і неполадки в роботі». Головними й вирішальними завданнями більшовицької преси визнавалося «вирощування нових кадрів радянської інтелігенції», що з допомогою



Іл. 1. Всеукраїнський антирелігійний музей (Володимирський філіал Всеукраїнського музейного городка) у Володимирському соборі. Травень 1931 р. [НА ІА НАН України, ф. 57 (негативи), од. зб. 12180]

преси проходять «прекрасну школу ленінсько-сталінської принципності, пильності», а також «показ кращих людей сталінської епохи, зростання політичної активності мас, соціалістичне ставлення до праці, любов до батьківщини» [1]. В цілому ЗМІ використовувалися як дієвий механізм ідеологічного конструювання потрібної й зручної для тоталітарної влади «суспільної думки». Маніпуляції інформацією в управлінні цією суспільною думкою щодо музеїв УСРР/УРСР рельєфно прослідковуються на прикладі газетних повідомлень про київське музейництво 1930-х – початку 1940-х рр.

Слід наголосити, що інформація про музеї й музейників Києва на шпальтах радянської преси позбувалася своєї об'єктивності, читач отримував викривлене, заангажоване й заідеологізоване відображення музейної дійсності. Водночас, така «газетна» репрезентація київського музейництва дає сучасним дослідникам не лише можливість розглянути механізми політизації інтелектуального простору, розпізнати її форми й методи, але й верифікувати фактографічні, подієві аспекти історії музеїв міста – особливості підпорядкування музейної мережі, її кількісні характеристики, зміни у кадровому складі інституцій, провадження соціалістичних форм праці, практики пристосування «старих» музейників до радян-

ських реалій, діяльність профспілок, бригад перевірки тощо.

Запропоноване дослідження не претендує на вичерпне висвітлення газетного дискурсу київського музейництва, маючи на меті окреслити основні змістовні рубрики та інформативний потенціал повідомлень у пресі для вивчення історії музеїв УСРР/УРСР на прикладі музейної мережі Києва. Для досягнення поставленої мети розглядається інформація, розміщена протягом 1930-х – на початку 1940-х рр. на сторінках таких газет, як «Войовничий безвірник», «За Радянську Академію», «Більшовик», «Комуніст», «Пролетарська правда», «Вісті», «Літературна газета», «Советская Украина», «Правда».

Виходячи з головних завдань більшовицької преси, повідомлення на шпальтах газет мали висвітлювати або досягнення соціалістичного будівництва, або ж критикувати недоліки й «прориви» у роботі. Ці головні принципи поширювалися й на т. зв. музейну інформацію: дописувачі всіляко вітали й заохочували розбудову антирелігійних музеїв, події, пов'язані з пропагандою радянського мистецтва, повідомляли про відкриття нових виставок та експозицій тощо, водночас, дотримуючись «ленінсько-сталінської принципності й пильності», нищівно критикувати «бездіяльність», ворожість, прояви контрреволюційності.

Продюценти дискурсу газети «Войовничий безвірник» – органу Київської міської ради Спілки войовничих безвірників – передовсім, мали на меті проводити широку антирелігійну пропаганду, яка пожваблювалася у період революційних свят та річниць. У травні 1931 р. П.А. Карпенко¹ розмістив у газеті статтю «Антирелігійний музей на фронті соцбудівництва», написану з нагоди річниці роботи Володимирського філіалу ВМГ. Автор зазначав, що до 1924 р. Володимирський собор був осередком «релігійної пропаганди реакційної тихонівської громади», протягом 1925–1929 рр. тут «заправляли «живісти-обновленці»², що вміло перетворили щоденну «службу богу» на пропаганду своєї роботи під прапором художньо-релігійного музею». Постановою ВУЦВК від 5 серпня 1929 р. ухвалили закрити Володимирський собор у Києві та перетворити його на антирелігійний музей. Организа-

1. **Павло Андрійович Карпенко** (1904–?) – лектор Центрального лекційного бюро НКО УСРР, згодом завідувач відділу феодалізму, а з 29 квітня 1930 р. Володимирського філіалу ВМГ [2, с. 173].

2. Українська синодальна (обновленська) церква (живоцерковники, обновленці) – церковна згрупація, яке діяло в Україні у 1924–46 рр. Ідеологи цього руху виступали за оновлення церкви, демократизацію управління та модернізацію богослужіння. Протягом 1922–27 рр. ця церква була єдиною православною організацією, яку визнавала радянська влада.

цію останнього доручили ВМГ. Утім, робота з улаштування музею розпочалася лише на початку 1930 р. – «на п'ятому місяці бюджетового року, без жодних заздалегідь передбачених асигнувань». П.А. Карпенко зазначав, що фінансові труднощі були вирішені притаманним для радянської влади методом: «вирятували дзвони. Знайшлися кошти». 17 квітня 1930 р. відбулося урочисте відкриття музею, а на першотравневі свята «трудяща людність вперше оглядала собор, як початок своєї нової роботи, просякнутої політичним змістом на фронті класової боротьби і соціалістичного будівництва» (іл. 1). Філіал мав на меті висвітлювати соціальну й класову роль релігії й зокрема православ'я в Україні, форми й методи релігійної пропаганди «тихонівських» церковних організацій, викривати «чорносотенне тло Володимирського собору, як пропагатора великодержавства й православ'я» тощо. Протягом першого року роботи співробітники підготували для відвідувачів низку музейно-експозиційних груп: «Володимирський собор на службі царатові», «Церковна торгівля», «Православ'я на Україні», «Релігія і медицина», «Мистецтво на послугах церкви». На думку очільника філіалу, музей закріпив свої позиції «на фронті» масової політосвітньої роботи в системі ВМГ, набув популярності й авторитету як осередок «пролетарської безвірницької культури». Колектив філіалу складався з 8 співробітників, фондова збірка налічувала до 2500 одиниць збереження [3]. У тому ж випуску «свідома» громадськість вимагала перетворення «релігійних кубел на нові десятки антирелігійних музеїв», апелюючи до здобутків перетвореного на музей Володимирського собору: колектив музею, «застосовуючи марксо-ленінську аналіз», зумів виявити класову суть художніх творів, систематизувати відповідні написи, таблички, плакати, гасла, що «б'ють не в бров, а в око православне самодержавство, оголюючи те, що так старанно прикривалось, здавалося б непроникливою маскою релігії». Виконуючи директиви міськради СВБ, співробітники музею (поза його стінами) провели 54 лекції і 21 антипасхальну доповідь, 3 виїзди з пересувною виставкою на село, 1 – на Донбас. Повідомлялося, що «на черзі до закриття "свята Софія"», «шляхетна» контрреволюційна роля якої виявилася на всі 100 % на процесі СВУ. У цій кампанії Володимирський Музей також повинен іти попереду, щоб другу свою річницю відзначити разом із «Софійським філіалом ВМГ» [4]. Наглядач Київського антирелігійного музею Новосельський у своєму газетному повідомленні наголошував, що «трудяща людність бачить у цьому музеї все попівське шахрайство, бачить, як колись переходили



Іл. 2. Радянські газети 1930-х – початку 1940-х рр. про музейництво Києва

ли трудящі копійки до попівських бездонних кишень», агітуючи за ширше розгортання антирелігійної роботи, пропонував вимагати від уряду «позакривати решту розкладницьких, контрреволюційних осередків, де ще багато живе трутнів. Насамперед закрити фортелю петлюрівщини – Софію, що є величезний музейний скарб» [5]. «Войовничий безвірник» приділяв особливу увагу не лише діяльності Володимирського філіалу ВМГ, а й самому заповідникові, історії Києво-Печерської лаври, печер тощо. 1929 р. ВМГ, Лаврський антирелігійний комбінат, був залучений до реалізації культурного шефства на Сталінщині, співробітники інституції мали допомогти «Сталінським пролетарям щодо піднесення культурно-політичного їх рівня й підсилення їх керівної участі в будіванні української пролетарської культури» [6]. О.М. Жаров, науковий співробітник ВМГ, у червні 1931 р.

інформував читачів «Войовничого безвірника», що Київ, «культурний шеф вугільного Донбасу», продовжував допомагати Сталінському музеєві, зокрема ВМГ мав надати частину експонатів для побудови нової експозиції [7]. 21 червня 1931 р. у рубриці «Трибуна Всеукраїнського музейного городка (безбожна лавра)» газета оприлюднила повідомлення співробітників заповідника Г.І. Денісова³ та М.О. Щепотьєвої⁴. По-перше, йшлося про виявлення 26 травня 1931 р. під час ремонту в Феодосіївській церкві «ще однієї схованки церковних цінностей», наводився акт, складений під час виявлення, тенденційно засуджувалася діяльність «найчорносотеннішої фортеці російського самодержав'я». На думку Г.І. Денісова, наведений акт «найяскравіше виявляв справжнє лице рясосносних злодіїв, що колись кубилися в так званій Києво-Печерській Лаврі» [9]. М.О. Щепотьєва повідомляла, що на третьому ярусі Великої лаврської дзвіниці експонується колекція дзвонів, що репрезентують ліярництво XVIII–XIX ст., зокрема найбільший дзвін Лаври вагою 1636 пудів. У повідомленні музейниці коротко виклала історію створення й підняття цього дзвону – «видатної пам'ятки зв'язків Лаври з царатом уже за останнього царювання Миколи Кривавого», а насамкінець зауважила, що «мідь, що колись «жертвували» царі та панство коштом трудящих, тепер ці трудящі використали на машини. Замість служити забобонам та славити царів, метал вистилає шлях індустріалізації» [10].

До прикладів тенденційного висвітлення історії Києво-Печерської лаври та її святинь на шпальтах «Войовничого безвірника» правомірно зарахувати і статтю співробітниці ВМГ Н.В. Геппенер⁵ «Мощі та торгівля ними», опубліковану 31 липня 1931 р. Авторка зазначала, що «борючись проти переможного наступу соціалізму, що нищить ґрунт для всіляких видів релігійного мракобісся, духівництво не забуває жодної зброї зі свого арсеналу», внаслідок чого «ще й досі часом до цієї «святині» [мощів – авт.] простують загітовані прочани, щоб прикластися до «угодників» і побачити, як вони ніби плачуть та стогнуть, перебуваючи у Всеукраїнському Музейному Городку» [12].

Вже восени 1931 р. «Войовничий безвірник» закликав до перебудови діяльності ВМГ, з'явилися звинувачення на адресу адміністрації та колективу інституції. Дописувач Г. Луценко повідомляв, що заповідник, який мав, «виходячи з ленінських засад, провадити боротьбу за войовничий атеїзм на фактах, прикладах, пам'ятках минулого рабства», висвітлювати контрреволюційну роль релігії та церкви, її боротьбу проти визвольного руху пролетаріату й селянства, викрити класову суть, «фізіономію» різ-

3. **Григорій Іванович Денісов** – співробітник ВМГ, призначений у 1930 р. завідувачем відділу пам'яток (до відділу входили Успенський собор, Троїцька надбрамна церква, Спас на Берестові, Ближні та Дальні печери) [2, с. 154].

4. **Марія Олександрівна Щепотьєва** (1893–1974) – мистецтвознавець, музейний працівник, з кінця 1929 р. співробітник ВМГ, станом на 15 квітня 1933 р. лектор-доцент Музею історії Лаври [8].

5. **Надія Володимирівна Лінка (Геппенер)** (1896–1981) – археолог, музейний і архівний працівник, з 1930 р. – екскурсовод, 1933 р. – завідувачка відділу пам'яток ВМГ [11, с. 496].

них сект, не виконував покладених на нього завдань. У повідомленні наголошувалося, що літературна продукція ВМГ не відповідає вимогам марксо-ленінської науки боротьби з релігійною ідеологією, науки за діалектично-матеріалістичний атеїзм, у видавничій безвірницькій роботі відсутня атеїстична пропаганда й агітація «в зв'язку із завданнями соціалістичного будівництва й класової боротьби нашого сьгодні». Ґрунтовні наукові видання установи «Український музей» [13] та «Ксилографічні дошки» [14] характеризувалися як «безпартійне атеїстичне просвітництво, голе культурництво, конкретні прояви опортунізму на практиці» [15]⁶.

Традиційними протягом 1930-х рр. для газетного дискурсу були повідомлення про наслідки перевірки музейних установ бригадами⁷. Подібні повідомлення зазвичай мали характер критики, вказували на «прориви», «шкідництво» тощо. У листопаді 1931 р. «Войовничий безвірник» ознайомив читачів з результатами роботи бригади біологів-матеріалістів антирелігійників, що перевіряла антирелігійні музеї Києва – ВМГ і ВАМ. Учасники перевірки закликали перебудувати роботу установ на засадах діалектичного матеріалізму, вказували на виявлені хиби: «не зосереджується уваги на досягненнях п'ятирічки на її чергових завданнях», «помічається невідповідність екскурсиводів у біологічних питаннях», «у вітрині «скопців» у ВМГ нема пояснення про біологічну шкідливість кастрації», відділ сектантства надзвичайно малий, незадовільний етикетаж, відсутність пояснювальних текстів у печерних комплексах, «пояснення лише культурницькі, а не висвітлюють класової ролі творів та їх авторів». Бригада рекомендувала відкрити відділи походження людини, походження рослини та тварини, походження світу, протестантства та мусульманства, розширити відділ сектантства, «висвітлити питання про природу «душі»», видати довідник по антирелігійних музеях, висвітлити досягнення медицини, до роботи в музеях залучити товариства біологів та медиків-матеріалістів [17].

Події й зміни, що відбувалися в академічному музейництві, знайшли відображення у друкованому органі партосередку, президії й райкому ВУАН – «За Радянську Академію!». 1932 р. світ побачила стаття «Всі музеї – на службу соціалістичному будівництву!», у якій гостро засуджувалися музейники, що притримувалися «старої» методології, маскуючись «в різних формах специфікуму музейної роботи», співробітники, які перетворювали музеї на «кладовища старих речей», практикували «алілуйство» – «виголосити загальну декларацію про зречення старих

6. Деталізована критична стаття щодо невідповідності видань ВМГ вимогам «марксо-ленінської науки щодо боротьби з релігійною ідеологією» пізніше була надрукована у журналі «Безвірник» [16].

7. Протягом 1930-х рр. тоталітарна влада широко використовувала такий інструмент, як бригади перевірки, через які реалізувалася диктатура пролетаріату. До подібних комісій входила «свідома пролетарська» громадськість, передовсім члени профспілок (у випадку з музеями – Спілки наукових робітників) та партійних осередків, більшовицька молодь, самовисуванці, які мали пильно стежити за виконанням настанов Маркса-Леніна-Сталіна та запобігати «контрреволюційному шкідництву».

позицій, щоб за цими деклараціями продовжувати свою стару роботу в старих рутинерських напрямках». Різкій критиці були піддані київські музейники – П.П. Курінний⁸, М.О. Новицька⁹, В.Є. Козловська¹⁰, Є.Ю. Спаська¹¹, В.Г. Ляскоронський¹², В.В. Дубровський¹³, Б.К. Пилипенко¹⁴, С.О. Пляров¹⁵, П.І. Рудинський¹⁶, Є.Я. Рудинська¹⁷. Їхня робота хибувала на «голий техніцизм, попівщину, рутинерство», мала «нацдемівське» або ж і «фашистське офарблення». У експозиціях музеїв (ВІМ, Етнографічного, Археологічного музею ВУАН, ВМГ) прослідковувалася «куркульська ідеологія». Музеї недостатньо виконували рішення, вказівки й настанови листа Й.В. Сталіна «Про деякі питання історії більшовизму» до редакції журналу «Пролетарська революція» 1931 р., Першого всесоюзного музейного з'їзду 1931 р., XVII партконференції ВПК(б) 1932 р. Основна «боротьба» музейників мала спрямовуватись проти «рутинерства, перекручувань, безсистемності, поверховості, розрахованих на показ речей як таких». Музейні експозиції мали відображати плани першої п'ятилітки і пропаганду директив партії щодо другої п'ятилітки. З цією метою ВІМ мав негайно почати комплектацію матеріалів з соцбудівництва, зосередивши увагу на дослідженні історії заводів та промисловості; у ВМГ мали провести «рішучішу боротьбу» проти спроб приховати буржуазний зміст експозиції, що «затушковує класовий зміст релігійних речей», усунути з експозиції механістичні моменти, організувати відділ побуту «лаврських тубільців», відділ історії лаврської друкарні; в Археологічному музеї ВУАН необхідно було рішуче ліквідувати тенденції показу «самобутніх культур»; Музей мистецтв ВУАН рекомендувалося об'єднати з Київською картинною галереєю; Театральний музей мав скерувати свою роботу на відображення класового змісту театральних течій; Етнографічний музей рекомендувалося приєднати до ВІМ, а приміщення цього музею використати на розгортання експозиції «в ділянці політехнізації школи»; Музей діячів науки та мистецтв мав зосередитися на показі досягнень ВУАН періоду соцреконструкції та «чіткіше

8. **Петро Петрович Курінний** (1894–1972) – археолог, музейний діяч, директор ВМГ (1926–1933) [11, с. 481–482].

9. **Марія Олексіївна Новицька** (1896–1965) – мистецтвознавець, музейний діяч, археолог. Дочка Президента ВУАК акад. О.П. Новицького. Учениця Д.М. Щербаківського [18].

10. **Валерія Євгеніївна Козловська** (1889–1956) – археолог, музейний діяч, завідувач відділу археології ВІМ [19].

11. **Євгенія Юрїївна (Георгіївна) Спаська** (1891–1980) – етнограф, мистецтвознавець, музейний співробітник [20].

12. **Василь Григорович Ляскоронський** (1859–1928) – історик, археолог, музейний діяч [11, с. 497–498; 21].

13. **Василь Васильович Дубровський** (1897–1966) – історик-орієнталіст, громадський діяч. Інспектор охорони пам'яток культури в Управлінні наукових установ (1925–1929) [22].

14. **Борис Кузьмич Пилипенко** (1892–1937) – художник, етнограф, мистецтвознавець. Співробітник ВІМ (1929–1933) [23].

15. **Сергій Олексійович Пляров** (1887–1946) – мистецтвознавець, історик, музейний діяч. З 1919 р. – співробітник Музею мистецтв ВУАН, згодом – учений секретар, з 1926 р. – заступник директора музею, а потім – охоронець [24].

16. **Петро Іванович Рудинський** (1892–1940/1941) – театрознавець, педагог, музейний діяч, директор Київського Музею театрального мистецтва (1926–1936) [25].

17. **Євгенія Яківна Рудинська** (1885–1977) – музейний діяч, перекладач, працювала у Музеї українських діячів науки та мистецтв при ВУАН [26, с. 140].

показати фашистську ідеологію в науці ([С.О.] Єфремова, [М.Є.] Слабченка, [М.І.] Грушевського і інш.); Геологічний музей мав більше уваги приділити висвітленню місцевих ресурсів для соцбудівництва, організувати відділ походження світу та людини; всі київські музеї мали розгорнути роботу щодо участі в весняній посівній кампанії [27].

Повідомленням про досягнення музейного будівництва стала стаття П.І. Рудіна «Театральний музей ВУАН відкриває свою нову експозицію», у якій викладена коротка історія інституції, перебіг перебудови експозиції на марксистсько-ленінських засадах, перші результати цієї роботи. За час існування музею, з 1926 р., «пролетарський наступ на буржуазний табор у мистецтві і науці дійшов нарешті й музейних фортець. Рутинерство, фетишизування музейної речі, цілковитий «аполітизм» – усе це рясно цвіло по радянських музеях». На думку П.І. Рудіна, наявна експозиція музею, створена 1930–1931 рр., все ще відбиваючи «збиральницький» етап радянського музейництва, утім вже висвітлювала класову суть театрального процесу в Україні і мала активізувати відвідувача у боротьбі за соціалізм [28].

Про цілковиту методологічну перебудову Музею діячів наук та мистецтва ВУАН 1932 р. на шпальтах «За Радянську Академію!» повідомляла Є.Я. Рудинська. Авторка констатувала, що музей «рішуче порвав з колишнім своїм настановленням вшановувати й увічнювати видатних «українських» діячів (тобто переважно буржуазних)» і взяв собі за стрижневу проблему – досліджувати пролетарський науковий і мистецький рух в окремих найвиразніших, найтипівіших його представниках. Кожен такий науковець чи мистець цікавив музей, передовсім, як певний елемент класово-диференційованого суспільства, як «згусток» суспільних відносин у процесі класової боротьби. На прикладі розвитку ВУАН інституція мусила висвітлювати здобутки післяжовтневого культурного руху «в динамічному його розрізі», водночас у виставкових проектах приділяючи уваги й іншим науковим інституціям УСРР (ВУАМЛІН, музеїв тощо). Перебудований Музей діячів мав задовільними висунені пролетаріатом вимоги – експонованими матеріалами мобілізувати відвідувача до активної участі в соцбудівництві шляхом ознайомлення його з досягненнями робітників пролетарської науки, «збудити в ньому волю до боротьби за комуністичне безкласове суспільство» [29].

Якщо критичний газетний дискурс 1932 р. залишав «старим» академічним кадрам шанс на виправдання, самокритику, зречення т. зв. «буржуазної» й набуття марксистсько-ленінської методології, то 1933 р. викривальні повідомлення набули граничної категоричності щодо носіїв «ворожої» ідеології. Повсякчасно продуценти газетної інформації вимагали безкровних репресій для інакомислячих (звільнення, усунення з керівних посад), все частіше наголошували на необхідності збільшення ролі партійних і профспілкових осередків в житті музейних установ, вболівати за «чистоту», партійність, радянізацію кадрів. Так у квітні 1933 р. на шпальтах «За Радянську

Академію!» з'явилося викривальне повідомлення з красномовною назвою «Припинити ганебну бездіяльність археологічного музею». У статті нищівної критики зазнали фактичні керівники устнови та сама інституція (експозиція, принципи організації роботи, культурно-освітня діяльність тощо). Автори повідомлення, члени бригади перевірки, Н.Й. Байорис, Костенко, К.О. Лазаревська¹⁸, Т.М. Мовчанівський¹⁹, наголошували: «...серед більшості працівників [музею] панує й досі повна знеосібка. Особливо це стосується адміністрації. З протоколів та інших матеріалів виявлено, що керівника музею г. В. Козловську часто заміняє по суті стороння особа – М.М. Ткаченко²⁰, що до музею не має ніякого відношення. А тим часом Ткаченко іноді ставить на виробнарадах вирішальні питання. Все це робиться по-сімейному. Лінією адміністративно-організаційною немає ніякої чіткості й оперативності в роботі. Співробітники не мають нормальних годин праці, сама тов. Козловська буває в музеї через кілька день, і то без будь-якої календаризованості». Пильні члени бригади констатували нехтування ударницькими зобов'язаннями, бездіяльність, безвідповідальність, «феодалну ізолюваність», безсистемність комплектування музейних фондів, відсутність експозиції («адже ніяк не можна назвати експозицією просте розкладання експонатів за «хронологічним» принципом, як то є в відділі “Первісного суспільства”»), схожість музею на кладовище. Сама назва музею засуджувалася як ідеологічна невитримана, нерелевантна концепція суспільно-економічних формацій, як «спадщина буржуазної науки», що нічого спільного з методологією марксизму-ленінізму не має. Бригада наполягала на терміновому оновленні керівництва «влиттям свіжої сили», зобов'язувала профспілковий комітет «взятися керувати виробничою роботою музею», рекомендувала адміністративним і партійно-профспілковим організаціям допомогти «поставити музей передкапіталістичного суспільства на творчі перспективні рейки, змобілізувавши навколо цього завдання громадську наукову увагу» [32].

Протягом 1930-х – на початку 1940-х рр. фактографічно містка (фактично, констатація т. зв. досягнень) та контекстуальна (критика, звинувачення, маніпуляції суспільною думкою щодо музейництва) інформації тісно перепліталися у газетному дискурсі, утім відомості про урочисті й протокольні події дедалі поступалася «викриттю» зловживань, «контрреволюційних» дій, «шкідництва». Кілька відносно нейтральних повідомлень про київські музеї зафіксовані на початку 1930-х рр.: «Пролетарська правда» – щоденна газета міського комітету КП(б)У, обласної (губвиконкому, окрвиконкому) та міської рад депутатів, – 1932 р. інформувала адресантів, що ВМГ організував експедицію для вивчення фабрик, заводів і сировинної

18. Катерина Олександрівна Лазаревська (1879–1939) – археограф, палеограф. Молодша дочка О.М. Лазаревського [30].

19. Теодосій Миколайович Мовчанівський (1899–1938) – археолог, краєзнавець, музейний діяч [11, с. 518–519].

20. Микола Михайлович Ткаченко (1892/1893–1965) – історик, археограф, архівіст, джерелознавець, літературознавець, шевченкознавець [31].

бази соціалістичної промисловості та експедицію для «вивчення й організації боротьби проти сектантства», здійснив археологічні розкопки з метою дослідження матеріальної культури, утворив новий відділ феодалізму, підготував виставки соцбудівництва, «православ'я за доби капіталізму», сектантства [33]; щоденна газета «Більшовик» – друкований орган київського міського КП(б)У та міськради – повідомляла, що у серпні 1933 р. Київ відвідав французький політичний діяч Едуард Ерріо: у ВМГ гості оглянули Велику Печерську церкву, Музей історії релігії, Музей історії України – збірку П.П. Потоцького. Представники французької делегації залишили запис в книзі відгуків Музею історії релігії: «...Я вважаю за свій обов'язок подякувати вченому директорів, який керував моєю прогулянкою в минуле, під час якої я багато чого довідався. Я висловлюю також подяку представникам радянської влади Києва, що супроводили мене з увагою, яку я і мої французькі колеги надовго збережемо» [34].

Утім хвиля арештів й чисток серед музейного співтовариства Києва 1933 р. (зокрема, навесні звільнений з посад у ВМГ і ВУАН та заарештований директор П.П. Курінний, протягом року кадровий склад заповідника оновлений більш ніж на 60 % за рахунок звільнення кваліфікованих науковців-музейників [35]) супроводжувалася відповідною «інформаційною підтримкою» радянської преси. На шпальтах «Більшовика» з'явилася стаття С.В. Якубовського²¹ «Притулок нацдемівців, осередок войовничого націоналізму», у якій йшлося про ВМГ та про наміри «класового ворога» «опанувати позиції колишньої Печерської лаври, вихолостити ідеологічну суть войовничого центру атеїзму, використати ВМГ як знаряддя боротьби проти партії і радвлади», перетворити монастир на «релігійно-нацдемівський сейф старовинних речей та цінностей, в якому непорушно зберігалась би матеріальна база для “майбутньої лаври соборної України”». П.П. Курінному інкримінували залучення до роботи у заповіднику «шкідників, нацдемівців, розкуркулених, колишніх попів, «єпископів» (жінок)», виконання соціального замовлення «українського фашизму», консолідацію «антирадянських елементів», розбазарювання фондів, утворення «зайвих» релігійних фондів. Видання ВМГ, що побачили світ за редакцією П.П. Курінного, засуджувалися як розраховані «на буржуазну Європу». Господарство інституції характеризувалося як дезорганізоване: «...нечуваний бруд, сморід, руйнація будинків». Хибною й ганебною визнавалася бездіяльність комуністів ВМГ, які, на думку С.В. Якубовського, звели на нівель масову роботу інституції, «штампували шкідницькі дії Курінного», пиячили, боролись за портфелі. Партробітнику, заступникові директора з наукової частини, професору діамату М.А. Балицькому закидалося зрошення з класовим ворогом, адже «цей типовий опортуніст і “шляпа”» прикривав чи то ігнорував ідеалізм попівської експозиції музею, виступав проти вилучення дзвонів. Парторга

21. Сергій Васильович Якубовський (1895–1937) – партійний діяч, редактор, директор УНІК з 16 вересня 1931 р., редактор [36, с. 473].

Т.С. Назаренка, «недавнього чоловіка контрреволюціонерки [М.О.] Щепотьєвої, колишньої дружини автокефального митрополита», обвинувачували у типовому штампунанні ворожих дій «групи Курінного» й пияцтві. Завідувачеві Музею історії релігії Я.Д. Скрипці інкримінували участь у всіх склаках ВМГ, боротьбу за директорський портфель, дружбу з «реакційною» професурою; очільнику Музею історії лаври Г.І. Денісову – недбайливість і безвідповідальність у виконанні дорученої йому роботи, науковцю І категорії В.Е. Фаворському – ігнорування партійного життя та штампунання ворожої роботи в Музеї історії релігії; лектору-доценту Музею історії лаври Ф.К. Лобкову – остаточну дезорганізацію масової роботи заповідника та інших доручених йому ділянок, т. в. о. директора В.І. Касію – наказоманію та подальшу дезорганізацію роботи ВМГ. Автор наголошував, що Музейний городок вкотре вимагав цілковитої перебудови, зміни структури музеїв, «піднесення наукової масової роботи на належну височінь», а першочерговим завданням на цьому шляху мало бути «очищення» ВМГ від «недобитків петлюрівщини», звільнення території заповідника від «шкідницько-злочинного елементу». «Притулок нацдемівців, уламків контрреволюційних сил, осередок войовничого націоналізму» мав перетворитися на «справжній розсадник марксо-ленінської науки, зняряддя комуністичного виховання мас, войовничо-атеїстичний осередок союзного значення», «передового борця за безкласове суспільство», «гордість соціалістичного Києва» [37].

Своєрідним підсумком хвилі репресій 1933–34 рр. проти музейників УСРР, як «класових ворогів», так і дискредитованих партійців, стала стаття першого заступника наркома освіти УСРР А.А. Хвилі «Могутнє зняряддя соціалістичного виховання». Читачів інформували, що тривалий час керівництво музеями в Україні перебувало в руках «українських націоналістів-контрреволюціонерів, шкідників, які знайшли тут собі затишний притулок», майже з перших років революції і до 1933 р. в апараті НКО УСРР музейною справою керували «махрові контрреволюціонери націоналісти» – М.І. Яворський²², К.Й. Коник²³, Ю.І. Озерський²⁴, К.Т. Червяк²⁵, В.В. Дубровський, М.Г. Криворотченко²⁶ та ін. У ВМГ «заправляв український націоналіст» П.П. Курінний, у ВІМ «сиділи українські націоналісти» Ф.Л. Ернст²⁷, Д.М. Щербаківський²⁸,

22. **Матвій Іванович Яворський** (1884/1885–1937) – історик, партійний діяч. 1924 р. призначений заступником, у 1926–1929 рр. – в. о. завідувача Управління науковими установами в Україні (Україна) при НКО УСРР [23, с. 152–153].

23. **Клим (Климент, Климентій) Йосипович Коник** (1888–1937) – військовик, організатор освітянської справи в УСРР [38].

24. **Юрій Іванович Озерський** (1896–1937) – державний і партійний діяч, освітянин [39].

25. **Корній Григорович Червяк** (1894–?) – краєзнавець, музейний діяч. Очолював музейний сектор НКО УСРР [40].

26. **Михайло Григорович Криворотченко** (1892–?) – краєзнавець, громадський і державний діяч. Заступник голови Українського комітету краєзнавства [41].

27. **Федір Людвігович Ернст** (1891–1942) – мистецтвознавець, музеєзнавець, історик, видатний спеціаліст з української архітектури та образотворчого мистецтва XVII–XX ст., організатор пам'яткоохоронної справи в Україні [42].

28. **Данило Михайлович Щербаківський** (1877–1927) – мистецтвознавець, музейний діяч, педагог [8].

у Київському музеї західного мистецтва – «контрреволюціонери» І.І. Врона²⁹, М.Ф. Христовий³⁰. Науково-дослідна робота «націоналістів» скеровувалася на відрив України від СРСР, на «повалення пролетарської диктатури і реставрацію капіталізму, на перетворення України в колонію міжнародного імперіалізму». Майже всі експозиції музеїв до 1933 р., на думку А.А. Хвилі, відображали процес розвитку ««єдиної української нації», «єдиного українського народу», який, мовляв, завжди являв собою «безбуржуазний народ»»; показували українську культуру, як «єдину національну, безбуржуазну культуру». Коли ж «могутня рука пролетарської диктатури» розпочала «очищення» українського музейництва, «контрреволюційні шкідницькі кадри, українські фашисти, контрреволюціонери, шкідники» розпочали псувати, знищувати музейне майно та культурні цінності. Черговим актуальним завданням у музейній сфері проголошувалося збереження й упорядкування фондів колекцій, висвітлення «справжньої історії трудящих мас України», розгорнутий показ соціалістичного будівництва УСРР, її «могутній розквіт за проводом комуністичної партії». Водночас, А.А. Хвиля вказував і на т. зв. «перегини» більшовицької радянської політики, зокрема, про необхідність попередження «лівацького» ухилу, представники якого буквально розуміли боротьбу із «речознавством» як цілковите витіснення оригінальних експонатів. Тож свідомі громадяни УСРР мали одночасно провадити нещадну боротьбу проти «українського націоналізму», «російського великодержавного націоналізму», формалізму та «лівацтва» в музейній справі, вигнати з музеїв рештки «націоналістичних шкідницьких елементів», «по-бойовому» розгорнути роботу над експозиціями [43].

Подальше очищення музеїв України, й київського музейництва зокрема, від класово-ворожих елементів активізувалося у часи «Великого терору» (1937–1938). Для легітимізації фізичного винищення інтелектуальної спільноти радянська влада задіяла й ЗМІ. Шпальта газет вкотре зарясніли красномовними назвами: «Буржуазно-націоналістичне кубло в музеях Києва», «Хаос в музеях», «Музейні звалища», «Кладовище історичних цінностей» тощо (іл. 2). На початку березня 1937 р. «Комуніст» повідомив про стан музейних інституцій на теренах Києво-Печерської лаври (Музей революції, ЦІМ, ЦАМ, Театральний музей). Музей революції, що лише 1934 р. переведений до корпусу № 30, так само як і ЦІМ, розміщений на цій території з 1935 р., протягом кількох років перебували у законсервованому стані. Занеханими, неупорядкованими й zagrożеними характеризувалися фондові колекції останнього. Автор констатував відсутність кваліфікованого директора установи, оскільки за-

29. **Іван Іванович Врона** (1887–1970) – партійний діяч, мистецтвознавець [26].

30. **Микола Федорович Христовий** (1894–1938) – партійний діяч, функціонер. У 1924–1929 рр. очолював відділ мистецтва при НКО УСРР. З 1929 р. директор Київського оперного театру. Директор Музею мистецтв ВУАН.



Іл. 3. Ю.А. Лесневський (ліворуч) біля ротонди підірваної стіни Дебоскета на Блжніх печерах. 1930-ті рр. [НА ІА НАН України, ф. 57 (негативи)]

твердження на цій посаді А.К. Левкович³¹, «будучи аматором збройової справи», забігав до музею лише у вихідні дні. Новопризначений в лютому 1937 р. наказом за підписом А.К. Левковича на посаду директора В.А. Грінченко³² отримав характеристику – «людина, якій не можна політично довіряти». Директором законсервованого Театрального музею працював науковий співробітник ЦМ Н.Л. Соловійов, який «на жаль нічогосінько в театральній справі не розуміє». Для відвідувачів був відкритим лише Центральний антирелігійний музей, однак і його робота була піддана різкій критиці. Влітку 1936 р. виключили з партії, а невдовзі звільнили з посади директора установи Н.О. Багрія³³, тоді ж зняли й виключили з партії заступника директора з науково-масової роботи парторга М.С. Беніна. 8 серпня 1936 р. начальник Українського управління в справах мистецтв при РНК УРСР А.А. Хвиля призначив тимчасово директором антирелігійного музею комсомольця В.М. Знойка, який, керуючи установою за сумісництвом, до музею «заходив на дві

31. **Антон Казимирович Левкович** (1891–1938) – колекціонер, працівник культури. Директор ЦМ (1935–1937) [44].

32. **Володимир Автономович Грінченко** (1900–1948) – археолог, музейний діяч [45].

33. **Назар (Назарій) Олексійович Багрій** (1895–1937) – партійний функціонер, музейний співробітник. Очолював Музейний городок з серпня 1933 р., 12 червня 1937 р. – заарештований; 27 листопада того ж року – розстріляний [46].

години наприкінці дня – це в кращому разі, здебільшого ж його не бачили по 5–6 днів». Основною фігурою в антирелігійному музеї були екскурсоводи: «З 14 екскурсоводів лише троє мають спеціальну освіту. Решта – люди випадкові, яким навряд чи можна доручити роз'яснювальну та пропагандистську роботу. Є й окремі ворожі люди. Чи дивно після цього, що музей, маючи такі кадри і таке керівництво, тепер напіврозвалений? Відділ феодалізму закрито. Експонати з нього скрізь розпилюють...». Вчергове критики зазнала парторганізація музейного містечка, районний комітет партії і НКО УРСР, що припустили таку ситуацію [47].

У травні 1937 р. співробітники Музейного містечка Ю.А. Лесневський і Н.В. Геппенер на сторінках «Пролетарської правди» повідомили читачам, що музей «досі не розпочав ще своєї перебудови [...] за розпорядженням музейного сектора Управління в справах мистецтв недавно ліквідовано два антирелігійні музеї на території музейного містечка: «Церква на послугах феодалів» і «Церква доби капіталізму» [...] Ось уже понад півроку, як у музейному містечку немає директора з наукової частини, науково-дослідна робота зовсім підупала, але це нікого не обходить». Роботою музейного містечка мало цікавилася й Центральна рада Спілки безвірників УРСР, що розташовувалася на території Києво-Печерської лаври. На думку співробітників, Музейне містечко перебувало у неприпустимому стані, що вимагало негайно рубати поставити питання про перетворення його на «великий науковий антирелігійний музей» [48] (іл. 3).

На початку серпня 1937 р. на сторінках «Комуніста» знову з'явилася «викривальна» інформація про неприпустимий стан «неіснуючого київського історичного музею, розташованого в Музейному містечку», наголошувалося, що вже протягом 4 років музей залишався закритим, фонди кількаразово перекидалися, внаслідок чого чимало культурних цінностей зазнали пошкоджень. До «бездоглядного» музею, що перетворився на «якесь кладовище важливих історичних і матеріальних документів», «пролізло немало підозрілих людей» [49].

Кореспондент «Пролетарської правди» у серпні 1937 р. інформував: «Вороги, що провадили диверсійну роботу на культурному фронті, не обминули, звісно, і таку важливу ділянку, як музейну. Троцькістсько-фашистські, націоналістичні та інші бандити, скориставшись з притупленої пильності працівників НКО та Управління в справах мистецтв, приклали свої брудні лапи до київських музеїв». За спиною колишнього завідувача музейного відділу НКО УРСР (згодом – Управління мистецтв) В.М. Знойка «шкідники зухвало й безкарно розвалювали музеї»,

«псуєчи найкращі цінності, ховаючи від мас найвидатніші експонати, організуючи експозиційну роботу в ідеологічно-шкідливому дусі». Викриття й вигнання ворогів з музеїв однак не призвело до остаточної ліквідації наслідків «шкідництва», київські музеї, на думку дописувача, являли собою «жахливі звалища, де гинуть і псуються великі цінності». Вказувалося, що до цілковитого розвалу й закриття ВІМ/ЦІМ призвела шкідницька діяльність його директорів А.М. Костюченка³⁴ та В.А. Грінченка. Останній, на думку автора повідомлення, намагався зірвати розгортання роботи музею до «XX роковин великої пролетарської революції», оточив себе «своїми людьми», насадив у музеї «дух підлабузництва, затичку критики й сімейності». «Під крильцем» В. А. Грінченка «подвизалися» й «грілися» «вигнані з багатьох музеїв» Т.Т. Тесля³⁵ і М.С. Мушкет³⁶. Фондові колекції, включно із переданою до установи збіркою П.П. Потоцького, лежали «у купах», псувалися й гинули. У злочинно поганому стані перебував ЦАМ та Музей революції. Хиби констатувалися у роботі Музею Російського мистецтва, директор якого С.Є. Равевський «оточив себе родичами й сумнівними людьми» і разом зі В.М. Знойком витратив чимало коштів, відпущених на устаткування музею, щоб відремонтувати свої квартири і квартири родичів В.М. Знойка, що оселилися в приміщенні інституції. У кімнатах Музею українського народного мистецтва проживали сторонні особи, музейна бібліотека була «звалена» в підвальному приміщенні [52].

Переспів критичних повідомлень щодо музеїв столиці УРСР невдовзі з'явився і на шпальтах союзної преси: «Правда» (Москва) повідомила, що Український музей народного мистецтва не висвітлює належним чином художні цінності, створені українським народом за 20 років радвлади; «буржуазні націоналісти», очолені А.А. Хвилею, зруйнували ВІМ/ЦІМ, яким керував «колишній волосний писар при гетьмані Скоропадському» В.А. Грінченко; у антирелігійному музеї «орудував буржуазний націоналіст, виключений з партії, Калашнік[ов]. Безграмотні екскурсоводи, а то й просто вороги, по-своєму пояснювали відвідувачам експонати, серед яких чимало контрреволюційних вітрин», «буржуазно-націоналістичні шпигуни, користуючись бездіяльністю ЦК КП(б)У звли собі теплі кубла, які ще й досі не розгромлені» [53].

Водночас у липні–серпні 1937 р. кореспонденти «Пролетарської правди» повідомляли й про нові досягнення на музейній ділянці: про археологічні дослідження печерних комплексів Києво-Печерської лаври, «заповнених горами людських кісток» [54], виявлення у Близьких печерах старовинних срібних і мідних монет та фрагментів кераміки [55], про відкриття влітку 1937 р. нового філіалу Київського музейного містечка – «цілком відреставрова-

34. **Андрій Максимович Костюченко** (1902–?) – радянський функціонер, музейний працівник. Директор ВІМ з квітня 1932 р. до листопада 1934 р.

35. **Трохим Трохимович Тесля** (1903–1937) – археолог, історик, музейний діяч [50].

36. **Марія Степанівна Мушкет** (1899–1938) – археолог, музейна діячка [51].

ної» Андріївської церкви [56]. Анонсувалася поява оновлених експозицій з нагоди відзначення «XX роковин великої пролетарської революції»: на території Київського музейного містечка мав відкритися для відвідувачів Театральний музей УРСР [57], ЦІМ презентував нові відділи – докласового та рабовласницького суспільства, феодалізму, а також кабінет історії монети [58]³⁷, Український музей народної творчості «для ознайомлення трудящих з українською народною творчістю» готував пересувну виставку до м. Сталіно (понад 2000 експонатів – робіт майстрів народної творчості, переважно колгоспниць і колгоспників), а також виставку «Досягнення українського народного мистецтва за 20 років» (кілька тисяч експонатів художньої вишивки, кераміки, гончарних виробів, килими, gobелени) [60].

А на початку жовтня 1937 р. «Комуніст» знову викрив «буржуазних націоналістів, троцькістсько-бухарінських виродків, різну фашистську гидоту», що «довгий час творили в музеях наймерзенніші контрреволюційні справи», маскуючись під друзів радянської влади, «прикриваючись щоразу новою шумихою, колишні петлюрівці, білогвардійці, попівські й куркульські синки – буржуазні націоналісти розвалювали музейну роботу», старанно «руйнували братерську дружбу українського і російського народів», «перетворили музеї в притулок для зберігання контрреволюційних архівів, у так званих “закритих фондах”». Безкарні дії «махрових контрреволюціонерів та їх підсобників» були можливі лише за умови втрати пильності, бездіяльності й цілковитої політичної безтурботності партійних і комсомольських музейних організацій, київських партійних осередків. З метою подолання цієї ситуації були скликані партійно-комсомольські збори музейних працівників. Однак, на думку дописувачів, наслідки зборів виявилися незадовільними. Наприклад, учасники події не зробили жодних висновків щодо секретаря парторганізації Музейного містечка Р.Х. Двойриної, в той час як вона потурала й прикривала численних ворогів, зокрема, націоналіста директора Калашнікова, який змінив таких же, як і він, «мерзенних запродавців», ігнорувала розкращання ворогами цінних фондів Музейного містечка, затискала критику експозицій, що «затушковували роль релігії, як прислужниці реакції, царату, білогвардійщини». Помічнику директора Зяблікову інкримінували пияцтво з Калашніковим, а тимчасовий директор М.Й. Овчаренко викликав підозру як запрошений на роботу шпигунами і ворогами. ЦІМ «перебував на відкупі в буржуазного націоналіста» В.А. Грінченка, який розвалив установу й знищив найцінніші фонди. «Тонко маскуючись, націоналісти шкодили на кожному кроці» в Музеях російського та західного мистецтва. У Музеї західного мистецтва

37. Експозиції зброї, Київської Русі, нумізматики відкриті для відвідування 1937 р. Відділ Скифії і грецьких колоній Північного Причорномор'я відкрито для відвідування 2 травня 1938 р. Відкриття експозиції доби первісності спочатку планувалося на 1 листопада 1937 р., але пізніше строки були перенесені на 1 липня 1938 р. [59].

широко популяризувалися німецький ренесанс та польський живопис і водночас ігнорувалися досягнення народів Сходу, а «подружжя Гаркавенко й Шестакових, які вірою і правдою служили власникові музею – капіталістові Ханенкові», продовжували оберігати порядки і традиції Ханенків. У Музеї російського мистецтва ті ж функції виконувало «подружжя Ковалів, прислужники цукрозаводчика Терещенка».

«Розвалили вороги» й Український державний музей народного мистецтва: директор установи П.М. Рудяков³⁸ «усіяло поширював теревені про те, що буржуазні українські націоналісти існують лише в теорії»; на стінах музею «красувались» картини М.Г. Деревуса³⁹, де в карикатурному вигляді відображалися колгоспники, їх побут, життя тощо; фонди «засмічувались іконами та іншими нікчемними речами»; до роботи в музеї залучалися шпигуни та «махрові націоналісти», протаскувалися «націоналістично-петлюрівські» концепції й твердження. Старший науковий співробітник Г.А. Адольф⁴⁰, «син дворянина, учень фашиста Ернста» побудував експозиції музею за націоналістичною схемою, всіма силами «випинаючи гетьманів, козацьку старшину»; «запеклий націоналіст М.О. Тарасенко⁴¹ в анкетах про соціальне походження «демонстративного» відповідав: «походжу з козацького роду».

«Буржуазна націоналістка» Н.Б. Загледа⁴², «приятелька наймахровіших контрреволюціонерів і шпигунів», виступала із фашистськими концепціями, «оббріхуючи сучасне українське народне мистецтво». Л.С. Шульгіна «вивчала... каганець на Поділлі», а Ю.Ю. Павлович⁴³ – «писав трактат про еволюцію ніжки в стільці та стулі!» [64], що з точки зору будівників соціалізму вважалося неприпустимим. Автори статті наголошували, що до такого неприпустимого стану музеїв призвели не лише їх працівники, але передовсім керівники Українського управління в справах мистецтв при РНК УРСР та київська партійна організація, що довгий час стояла осторонь музейних справ [65].

На початку лютого 1938 р. на шпальтах всесоюзних щоденних «Известий» спільноті повідомили про скрутне становище Театрального музею УРСР, у якому тривалий час «орудували вороги народу – буржуазні націоналісти». У музеї, засміченому «усяким контрреволюційним мотлохом», тривала ліквідація наслідків «шкідництва» і він був недоступний для відвідувача [66].

5 лютого з'явилася стаття П.Т. Ніколаєнко із черговими закликами перебудувати роботу музеїв, що внаслідок «шкідництва ворогів народу» являли собою «кунсткамери».

38. **Пимен Михайлович Рудяков (Рудяків)** (1898–1937) – діяч культури, музейний працівник [61].

39. **Михайло Гордійович Деревус** (1904–1997) – живописець, графік і педагог [62].

40. **Густав Артурович Адольф** (1901–1940) – мистецтвознавець, музейний працівник. З 1926 р. співробітник ВІМ [26, с. 235].

41. **Михайло Олександрович Тарасенко** (1903–1938) – історик, музейний працівник [26, с. 244].

42. **Ніна (Леоніла) Борисівна Загледа** (1895–1938) – етнограф, музейний працівник [20].

43. **Юрій Юрійович Павлович** (1872–1947) – етнограф і художник [63].

Дописувачка повідомляла про результати нещодавньої наради директорів художніх музеїв, яка намітила низку конкретних заходів щодо ліквідації наслідків шкідництва: з метою вирішення кадрової проблеми в Києві утворили вечірній семінар музейних працівників; обговорили схему побудови експозицій, насамперед, відділів радянського мистецтва в музеях, адже «вороги народу опоганили цю відповідальну ділянку мистецтва формалістичними вправами»; розглянули питання музейних приміщень (будівлі руйнувалися й використовувалися не за призначенням: у кімнатах музеїв жили приватні особи, у Київському музеї російського мистецтва «вороги народу» перетворили експозиційні зали в канцелярію інституту фольклору, у Музеї українського народного мистецтва на виставці «Квітуча Соціалістична Україна» по стінах стікала вода); ухвалили провести переінвентаризацію музейних фондів, запровадити нову форму облікових карток, інвентарних книг, утворити посаду спеціального працівника по охороні, обліку та зберіганню музейних фондів; ухвалили здійснити спеціалізацію музеїв, утворюючи музеї краєзнавчі та музеї мистецтв [67].

На початку 1940 р. читачі знову дізналися про музейні справи столиці. Кореспондент повідомляв, що революція дала Києву десятки нових музеїв – російського, західного, українського мистецтва, музей Т.Г. Шевченка, низку великих заповідників. Утім, стан Музейного містечка⁴⁴ викликав у дописувача занепокоєння: «...если пятитонный грузовик въедет в так называемые экономические ворота Киевского музейного городка, причем сорвет часть свода, собьет штукатурку с боковых стен, обратит в щепы несколько половиц деревянного настила – никто ничего не скажет, никто ни с кого не возьмет». В гонитві за «вигідними комерційними» справами, дирекція містечка гостинно надала приміщення і двори заповідника різним артільям і збутовим організаціям під склади, льохи і сховища – тут розмістилися сировинні бази двох великих виноробних організацій «Главвино» і кавказького товариства «Арагат», що безкарно руйнували й калічили старовинні будівлі та нищили зелені насадження. Серед причин такої безгосподарності вказувалася т. зв. «директорська чехарда» – протягом двох-трьох років у музейному містечку змінилося понад десять керівників, здебільшого «випадкових людей». Хибували київські музеї й на відсутність постійних експозицій, перекиданням експонатів з виставки у фонди, з одного корпусу/приміщення до іншого, що неминуче призводило до загроження й псування музейних предметів. Неодноразово перекидалися колекції Театрального музею, внаслідок чого десятки експонатів були пошкоджені, втрачено близько

44. Відповідно до постанови РНК УРСР від 11 липня 1939 р. про «Про український історико-культурний заповідник «Музейне містечко» в Києві» історико-культурний заповідник «Музейне містечко», який став правонаступником ВМГ на території музеєфікованої Києво-Печерської лаври, підпорядкували НКО УРСР, а для безпосереднього керівництва фінансово-господарською діяльністю установи утворили підпорядковане НКО УРСР Управління історико-культурного заповідника.

1000 негативів на склі. Недбайливим у ставленні до своїх фондів визнавався й УЦАМ. Музей російського мистецтва «буквально задихався від тісноти», не маючи можливості розгорнути експозиції, у виставкових залах скрізь були встановлені стенди, використовувався «кожен вершок площі» – прохідні коридори, напівтемні або зовсім темні кімнати. Інститут українського фольклору АН УРСР, що з 1936 р. займав значну частину будівлі, наполегливо відмовлявся звільнити приміщення, пліч-о-пліч з експозиційними залами або над ними продовжували жити приватні мешканці. Тож оскільки «на музейному фронті» знову було не все гаразд, наркомун НКО УРСР Ф.А. Редько та начальнику Управління в справах мистецтв при РНК УРСР М.П. Компанійцю рекомендувалося активно втрутитися в цю справу [68].

Відповідно до повідомлення у «Літературній газеті» наприкінці 1940 р. для відвідувачів нарешті відкрилася оновлена експозиція Українського театального музею. Щоправда, представлені були лише матеріали, які характеризували життя українських театрів за радянських часів, відділ дореволюційного театру планувалося відкрити пізніше. Втім, і нова експозиція мала низку хиб: не показано характерного для українського театру «виходу з вузьких меж сільської тематики на широкий шлях світової драматургії» одразу ж після жовтневого перевороту; майже зовсім не висвітлено роботи столичного театру ім. Франка; недостатньо детально подано процес створення спектаклів, починаючи від зародження ідеї вистави до остаточного втілення її на сцені тощо. Нова експозиція Театального музею походила скоріше на виставку театральних експонатів. Співробітникам установи пропонувалося її переробити, глибше і ширше показати певну спадковість радянського театру від кращих традицій корифеїв української сцени, виправити огріхи [69].

У травні 1941 р. «Комуніст» повідомляв, що співробітники УЦАМ все ще не виконували основних завдань, покладених на інституцію, – викривати, як «церква отруювала свідомість народу, збирати документи, свідоцтва, картини, що ілюструють антинародну роль церкви, її експлуататорську суть». За весь час існування ВМГ/УЦАМ не було здійснено повного обліку музейного майна. Виставка музейних фондів, яку на початку 1940 р. колегія НКО УРСР запропонувала організувати дирекції УЦАМ, станом на травень 1941 р. так і не була підготовлена. Винними в цьому, на думку дописувача, були завідувача фондами Р.Х. Красинько та наукова співробітниця У.П. Безкоровайна. Науково-дослідна робота інституції перебувала на низькому рівні, керівництво відмовилося від пропозиції Інституту філософії АН СРСР взяти участь у підготовці фундаментальної «Истории атеизма», масово-екскурсійна робота УЦАМ занедбана, кількість екскурсантів зменшувалася рік-у-рік [70].

Одним з останніх газетних повідомлень з музейного життя напередодні німецько-радянської війни стала невідома інформація «Преступники из музейного городка».

Київський обласний суд розглядав справу групи злочинців, що влаштувалися на роботу до історико-культурного заповідника Музейного містечка: «Главный обвиняемый – заместитель директора заповедника Кобец И.П. приговорен к 7 годам лишения свободы в отдаленных местностях Советского Союза, комендант Домбровский И.С. и главный бухгалтер Гречанюк К.М. – к 5 годам каждый, главный инженер Нечитайленко М.С. – к 4 годам. Обвиняемые Ефимов Л.Г. и Тримполь Д.М. осуждены каждый к 2 годам лишения свободы в общих местах заключения, Дубровин Л.И. – к 3 месяцам принудительных работ. Ятловский Ф.И. оправдан» [71].

Газетний дискурс 1930-х – початку 1940-х рр. є важливим джерелом для вивчення передвоєнного десятиліття в історії музейництва Києва. Інформація, що міститься у таких повідомленнях, передовсім, має дві інформативні площини: фактографічну (дозволяє верифікувати відомості щодо змін кадрового складу, прослідкувати якісний і кількісний склад музейних інституцій, уточнити перебіг подій, протокольних заходів) та контекстуальну (є підставою для відтворення тогочасної атмосфери цькування, залякування, викриття, безперервного процесу «очищення», що панувала у сфері культури і науки). Для київського музейництва, репрезентованого на шпальтах радянських газет передовсім ВМГ/Музейним містечком/УЦАМ, ВМГ/ЦІМ, Музеєм російського мистецтва та ін., цей хронологічний відрізок став десятиліттям «боротьби на музейному фронті» за перебудову на марксистсько-ленінські засади, за впровадження в роботу принципів діалектичного матеріалізму й класовості, за перетворення музеїв на «справжні вогнища науки і культури» і водночас проти «буржуазних/махрових націоналістів», «українських фашистів», «ворогів народу», «шкідників». Репресії проти інтелектуального співтовариства супроводжувалися агресивними кампаніями цькувань й викриття на сторінках республіканської та союзної преси, формуючи необхідну в той чи інший момент радянській владі ідеологічно виважену суспільну думку щодо діяльності й ефективності профспілкових та партійних осередків, бригад перевірки, соціалістичних змагань, ударництва, «старих» (буржуазних) й «нових» (тих, що будують соціалізм) музеїв й музейників.

З огляду на незначну кількість, а часом й цілковиту відсутність, діловодної документації музеїв другої половини 1930-х рр. – початку 1940-х рр., яка була втрачена чи свідомо знищена в роки Другої світової війни, подальший детальний аналіз газетних повідомлень відкриває нові перспективи для дослідників історії українського музейництва зазначеного хронологічного етапу.

ПОСИЛАННЯ

1. Г.Н. Найгостріша зброя // Соціалістична культура. – 1939. – № 4. – С. 8–10.
2. Тепленер-Лінка Н.В. Спогади про Всеукраїнське музейне містечко 1929–1939 рр. / С.І. Білокінь (науковий коментар) // Лаврський альманах. – 2003. – Вип. 11. – С. 142–175.
3. Карпенко П. Антирелігійний музей на фронті соцбудівництва (до річниці роботи Володимирського філіялу ВМГ) // Войов-

- ничий безвірник. – 1931. – 21 травня. – С. 4.
4. П.Т. Роківини КАМ'у вимагають перетворення релігійних кубел на нові десятки антирелігійних музеїв // Войовничий безвірник. – 1931. – 21 травня. – С. 4.
5. Новосельський. Другі першотравневі дні в колишньому кублі чорносотенства // Войовничий безвірник. – 1931. – 21 травня. – С. 4.
6. НА ІА НАН України, ф. ВУАК, спр. 294а, арк. 1.
7. Жаров. Київ–Сталіно // Войовничий безвірник. – 1931. – 21 травня. – С. 4.
8. Найден О., Ходак І. Квітка на комині. Настінні розписи Уманщини першої половини ХХ століття: історія, семантика, образи. – К.: Стило, 2013. – 300, 80 с.
9. Денісов Г. Чергове виявлення одного із злочинів Києво-Печерської лаври // Войовничий безвірник. – 1931. – 21 червня. – С. 3.
10. Щепотьєва М. «Великий дзвін» // Войовничий безвірник. – 1931. – 21 червня. – С. 3.
11. Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014. – К.: ВД «АДЕФ-Україна», 2015. – 668 с.
12. Геленер. Моці та торгівля ними // Войовничий безвірник. – 1931. – 31 липня. – С. 2.
13. Український музей : Зб. 1. – Репринтне перевидання 1927 року. – К.: Фенікс, 2007. – 478 с. – (Пам'ятки історії. ХХ століття).
14. Попов П. М. Ксилографічні дошки Лаврського музею. – К.: [б. в.], 1927. – Вип. 1. – 21 с.
15. Луценко Гр. Під вогнем більшовицької самокритики перебуває роботу ВМГ. Геть опортунізм з видавничої практики ВМГ // Войовничий безвірник. – 1931. – 14 жовтня. – С. 8.
16. Луценко Гр. Попівщина під машкарою «аполітичності». Про деякі видання Всеукраїнського музейного городка // Безвірник. – 1932. – № 7–8. – С. 29–31.
17. Поліпшити роботу антирелігійних музеїв // Войовничий безвірник. – 1931. – 21 листопада. – С. 4.
18. Студенець Н. Марія Новицька. Життєвий шлях і наукова діяльність (до 110-річчя з дня народження) // Студії мистецтвознавчі. – К., 2005. – Ч. 3(11). – С. 103–106.
19. Павлова В. Сторінки життя Валерії Козловської // Археологія. – 2007. – № 4. – С. 70–83.
20. Борисенко В.К. На тернистій ниві української етнології: Катерина Грушевська, Ніна Заглада, Лідія Шульгина, Євгенія Спаська // Українці в історії. – К.: Либідь, 2004. – С. 78–89.
21. Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – К., 1929. – Кн. 24. – С. 367–387.
22. Кочубей Ю.М. В.В. Дубровський (1897–1966) як сходознавець. – К.: Медобори-2006, 2011. – 544 с.
23. Українська діаспора в Російській Федерації: історико-культурна спадщина – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 276 с.
24. Корнієнко Н. Наукова діяльність С.О. Гілярова на матеріалах архіву музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків // Ханенківські читання. – К., 2002. – Вип. 4. – С. 5–23.
25. Івашук Л.А. Петро Іванович Рулін – перший директор Музею театрального, музичного та кіномистецтва України // Українська біографістика. – 2010. – Вип. 7. – С. 180–191.
26. Білокінь С.І. Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. – К.: б. в., 2006. – 476 с.
27. Всі музеї – на службу соціалістичній! // За Радянську академію! – 1932. – № 6–7.
28. Рулін П. Театральний музей ВУАН відкриває свою нову експозицію // За Радянську Академію! – 1932. – № 12. – С. 2.
29. Рудинська Е. Цілим колективом ВУАН творимо Музей діячів // За Радянську Академію! – 1932. – № 14.
30. Білокінь С.І. Лазаревська Катерина Олександрівна // Енциклопедія історії України : Т. 6 : Ла–Мі / Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2009. – С. 23.
31. Юркова О.В. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 433 с.
32. Припинити ганебну бездіяльність археологічного музею // За Радянську Академію! – 1933. – № 10.
33. Всеукраїнський музейний городок // Пролетарська правда. – 1932. – 27 липня.
34. Перебування п. Едуарда Ерріо в Києві // Більшовик. – 1933. – 29 серпня.
35. Яненко А.С. Віддзеркалення музейної політики у кадрових трансформаціях «Всеукраїнського музейного городка» 1933 р. // Могилянські читання 2015 : збірник наукових праць. – К., 2016. – С. 485–490.
36. Ковальчук Г.І. Український науковий інститут книгознавства (1922–1936) // Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К.: Академперіодика, 2015. – 688 с.
37. Якубовський С. Притулок нацдемівців, осередок войовничого націоналізму // Більшовик. – 1933. – 9 серпня.
38. Даниленко В.М. Коник Клим Йосипович // Енциклопедія історії України : Т. 5 : Кон–Кю / Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 24.
39. Шевченко С.В. Соловецький реквієм. – К.: Експрес-Поліграф, 2013. – 592 с.
40. Маслова Н.І. Видатні вчені України та їх роль у розбудові Житомирського краєзнавчого музею // Музейна справа на Житомирщині: історія, досвід, проблеми : наук. зб. «Велика Волинь». – Житомир, 2005. – Т. 33. – С. 3–13.
41. Данилюк Ю.З., Юренко О.П. Один з організаторів українського краєзнавства // Історія України: Маловідомі імена, події, факти : Зб. ст. – К., 1998. – Вип. 3. – С. 174–188.
42. Білокінь С.І. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 286 с.
43. Хвиля А. Могутнє знаряддя соціалістичного виховання // Комуніст. – 1934. – 17 грудня. – С. 3.
44. Попельницька О. Антон Казимирович Левкович – перший директор Центрального історичного музею у Києві: 1935–1937 // Науковий вісник Національного музею історії України. – К., 2016. – Вип. 1. – Ч. II. – С. 31–41.
45. Нестуля О.О. Сплондрована доля (В.А. Грінченко) // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). – К.-Хмельницький, 1991. – С. 204–209.
46. Преловська І.М. Діяльність Назара Олексійовича Багрія (1895–1937) як директора Всеукраїнського музейного городка у 1930-ті рр. // Могилянські читання 2005. – К., 2006. – С. 432–442.
47. Векер А. Хаос в музеях // Комуніст. – 1937. – 3 березня.
48. Лесневський Ю., Теппнер Н. Про роботу Музейного містечка // Пролетарська правда. – 1937. – 16 травня.
49. Баумштейн В. Кладовище історичних цінностей // Комуніст. – 1937. – 5 серпня.
50. Григоренко Т.О. Трагічна доля українського археолога Трохима Трохимовича Теслі // Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи. – К., 2014. – С. 277–284.
51. Яненко А.С. Гурток антропології та передісторії Кабінету антропології ім. Ф. Вовка // Археологія. – 2015. – № 4. – С. 129–139.
52. Дунаєв Г. Музейні звалища // Пролетарська правда. – 1937. – 15 серпня.
53. Вадимов Д., Лильченко Л. Кто хозяйничает в музеях Украины? // Правда. – 1937. – 25 сентября.
54. Археологічні розкопки в музейному містечку // Пролетарська правда. – 1937. – 15 липня.
55. Рідкісні зразки старовинних монет // Пролетарська правда. – 1937. – 5 серпня.
56. Філіал Київського музейного містечка // Пролетарська правда. – 1937. – 29 липня.
57. Театральний музей УРСР // Пролетарська правда. – 1937. – 3 серпня.
58. Нові відділи Центрального історичного музею // Пролетарська правда. – 1937. – 9 серпня.
59. Сорокіна С., Радієвська Т., Завальна О. Експозиція відділу докласового суспільства Центрального історичного музею ім. Т.Г. Шевченка в Києві (1938–1941 рр.) // Археологія & Фортифікація України. Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський, 2016. – С. 320–329.
60. До ХХ роковин великої пролетарської революції // Пролетарська правда. – 1937. – 16 серпня.
61. Репресоване «Відродження»: (Українська культура у 20-ті роки) / Упоряд.: О.І. Сидоренко, Д.В. Табачник. – К.: Україна, 1993. – 399 с.
62. Бугаєнко І. У пошуках величного образу України. До 100-річчя від дня народження Михайла Дерев'яка // Образотворче мистецтво. – 2004. – № 4. – С. 104–105.
63. Скрипник Г. Сторінка з життя та художньо-етнографічної творчості Юрія Павловича. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=147
64. Павлович Ю. До питання про еволюцію ніжки в стиліці й столі // Матеріали до етнології. – К., 1929. – Т. 2. – С. 46–51.
65. Вядро Ш., Близнюк П. Буржуазно-націоналістичне кубло в музеях Києва // Комуніст. – 1937. – 2 жовтня.
66. Заброшенний музей // Известия. – 1938. – 2 февраля. – С. 3.
67. Ніколаєнко П. Зробити музеї України зразковими // Вісті. – 1938. – 5 лютого. – С. 3.
68. Бабат Мих. Дела музейные // Советская Украина. – 1940. – 10 февраля.
69. Кротевич Євг. Український театральний музей (Нова експозиція) // Літературна газета. – 1940. – 13 грудня.
70. Михайлов Й. Про Центральный антирелигиозный музей // Комуніст. – 1941. – 31 травня.

71. Преступники из музейного городка // Советская Украина. – 1941. – 1 июня.

СКОРОЧЕННЯ

ВАМ/КАМ – Всеукраїнський/Київський антирелігійний музей (Володимирський філіал ВМГ)

ВМГ – Державний історико-культурний заповідник «Всеукраїнський музейний городок»

ВІМ – Всеукраїнський музей імені Т.Г. Шевченка у Києві

УНІК – Український науковий інститут книгознавства

ЦАМ/УЦАМ – Центральний антирелігійний музей/ Український центральний антирелігійний музей

ЦІМ – Центральний історичний музей

Яненко А.С. Киевские музеи на страницах советских газет 1930-х – начала 1940-х гг.

В статье освещен советский газетный дискурс киевского музейного дела 1930-х – начала 1940-х гг., обозначены основные содержательные рубрики и информативный потенциал сообщений в прессе для изучения истории музеев УССР на примере музейной сети Киева, приведены примеры использования большевистской прессы как действенного механизма идеологического конструирования необходимого и удобного тоталитарной власти «общественного мнения» касательно музейных учреждений и музейных сотрудников.

Ключевые слова: музейное дело, Киев, антирелигиозный музей, исторический музей, пресса, 1930-е гг.

Yanenko A.S. The museums in Kyiv on soviet newspaper columns in the 1930s – the beginning of 1940s.

The article deals with the soviet newspaper discourse of museums and museum staffs in Kyiv in the 1930s – the beginning of 1940s. Main content rubrics and informative potential of the press paragraphs for research into the history of museums of UkrSSR by way of example Kyiv museum network are indicated. Usage practices of the Bolshevik press as an effective mechanism for the ideological design of public opinion about museum institutions and museum staffs which was suitable for totalitarian authority's purpose and needs are given.

Key words: museums, Kyiv, antireligious museum, historical museum, newspapers, 1930s.

03.03.2017 р.

J

УДК 069: 27-523.41(477.51) «196/199»

О.М. Ванжула

РОЛЬ ЧЕРНІГІВСЬКОГО СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО СОБОРУ В МУЗЕЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ 60–90-Х РР. ХХ СТ.

Стаття присвячена аналізу комунікативного потенціалу Спасо-Преображенського собору упродовж 60–90-х рр. ХХ ст.; висвітлена історія формування музейної експозиції храму-музею Чернігівського державного архітектурно-історичного заповідника.

Ключові слова: Спасо-Преображенський собор, музей, комунікація, експозиція, заповідник.

2017 рік – ювілейний для Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» (далі – НАІЗ «Чернігів стародавній»). Одна з провідних музейних установ Чернігово-Сіверщини пройшла непростий п'ятдесятирічний шлях свого становлення та творчого зростання. На сучасному етапі заповідник є науково-дослідним закладом архітектурно-історичного спрямування, що об'єднує комплекс нерухомих та рухомих пам'яток матеріальної і духовної культури, які становлять виняткову історичну, мистецьку, художню та наукову цінність. До цілісного майнового комплексу заповідника входять

26 пам'яток архітектури національного значення, охорона, реставрація, дослідження та популяризація яких є пріоритетними завданнями заповідника.

Хронологічно можна виокремити певні етапи його діяльності: перший – (1967–1978 рр.) з моменту створення Чернігівського філіалу Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей»; другий – (1979–1998 рр.) з часу набуття Чернігівським архітектурно-історичним заповідником (далі – ЧДАІЗ) самостійного статусу; третій – (1999–2017 рр.) з моменту присвоєння йому звання «національного». Зазначена стаття є першою спробою аналізу комунікативного потенціалу Спасо-Преображенського собору (XI ст.) упродовж 60–90 рр. ХХ ст., адже розвиток сучасного музею неможливий без врахування попереднього досвіду, удосконалення та запровадження нових форм музейної діяльності. Сучасні фахівці музейної справи та педагогіки приділяють значну увагу вивченню різноманітних форм комунікації, без яких неможливе успішне функціонування сучасних музейних установ [1].

Основою роботи кожної музейної установи є наявність фондів колекцій, на базі яких формуються постійні експозиції та тимчасові виставки. В уявленні більшості відвідувачів музей завжди асоціюється саме з його експозицією. Вона була й залишається основним із запропонованих громадськості продуктом багатoproфільної інтелектуальної праці творчого колективу установи. Відвідувач вступає в контакт з музеєм, коли оглядає його експозицію, спілкується з науковими співробітниками під час проведення лекцій, екскурсій, консультацій, цікавиться музейними виданнями і бере участь у заходах музею, обираючи інформацію для власних потреб. Музейні предмети, представлені в експозиціях, в процесі музейної комунікації перетворюються в «предмет-слово», «предмет-символ». Саме з цього моменту розпочинається процес їхнього впливу на свідомість відвідувача. Таким чином, важливою формою музейної комунікації є передача інформації від музейного предмету до відвідувача. Експозиції підвищують доступність і суспільну значущість музейних фондів, вводять до наукового та культурного обігу матеріальні пам'ятки, що знаходяться у музейних фондів колекціях та приватних зібраннях.

60–70-ті роки ХХ ст. були періодом піднесення музейного будівництва в Україні, адже значна частина відреставрованих після Другої світової війни пам'яток архітектури національного значення підлягала музеєфікації. Особливість функціонування чернігівського заповідника полягала в музеєфікації колишніх культових споруд, які становили головну мистецьку цінність новоствореної музейної установи. Проте, головною проблемою багатьох нещодавно створених заповідників було те, що упродовж перших років своєї діяльності їхні фондові колекції практично знаходились у стадії збирання та комплектування. На відміну від Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського, якому в спадок перейшли унікальні фондові колекції провідних дореволюційних музеїв Чернігова (колекція ста-